

L'EXCURSIONISTA I L'ANIMADOR DE LA RECONSTRUCCIÓ DEL PATRIMONI MONUMENTAL*

JORDI BONET I ARMENGOL

Mossèn Cinto era un excursionista en el sentit ple del seu significat. Fabra, que fou també excursionista, en el seu diccionari defineix excursió amb els mots següents: «acció de recórrer una certa extensió de país; viatge breu de plaer, d'instrucció, d'exploració». I Verdaguer ho feia i a més era capaç de transmetre poèticament el que havia vist i havia après i conegut i per tant estimat. És el que pot mostrar en el poema «Don Jaume a Sant Geroni», en el que contempla Catalunya des del cim de la muntanya, que n'és el cor espiritual, i en descobreix tot l'horitzó que abasta els confins de les terres d'una mateixa llengua i cultura. És també mostra de la contemplació que l'excursionista fa, compensadora de la fatiga de l'ascensió omplint de joia l'esperit. Escoltem-ne uns fragments:

Per veure bé Catalunya,
Jaume primer d'Aragó
puja al cim de Sant Geroni
quin pedestal per l'estàtua!
pel gegant, quin mirador!
Les àlguies que hi niaven
al capdamunt, li fan lloc

Del Llobregat veu les ribes,
les marjades del Besòs.

.....

Los vilatges a llur vora
semblen ramats de moltons.

.....

Montsec li parla de Lleida
que el graner de Roma fou:
Montagut, de Tarragona,
tan antiga com lo món;

a serra de les Alberes,
de l'Empordà i Rosselló,
penjats de son dors enorme
com dos arganells de flors;
Montseny, de Vic i Girona
que lliga el Ter anguilós;
Cardona, de ses salines;
Urgell de ses messes d'or;
Montjuïc, de Barcelona,
la que estima més que tot.

.....

* Les fotos de paisatges que il·lustren aquest text, coincidents amb els dibuixos de Verdaguer, han estat cedides pel Sr. Francesc Olivé i Guilera, soci del Centre Excursionista de Catalunya.

Tot mirant a Catalunya
s'ha sentit robar lo cor;
—Què puc fer per ma estimada?
va dient tot amorós.

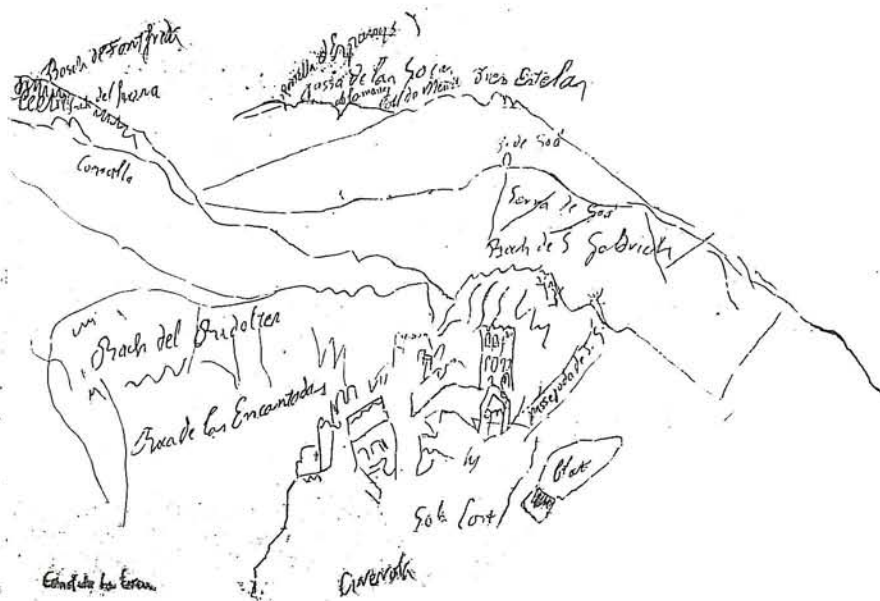
Sols lo cel miraven elles,
ell mira la terra i tot;
¡que gran li sembla i que hermosa
l'estimada del seu cor!
a l'hora en que surt lo sol;
En son tron de muntanyes
té el Pirineu per redós,
per coixí verdosos boscos,
per catifa prats de flors.
Torna-li dues germanes
que prengué el moro traïdor,
l'una anant a collir perles
vora la mar de Montgó,
l'altre nedant entre els cisnes
prop d'on volava el voltor.
Ell gira els ulls a Mallorca,
l'obira com un colom
nedant entre cel i aigua,
vestida d'un raig de sol:
a València no l'obira,
mes obira sos turons.
—Germanes de Catalunya,
i encara porteu lo jou?
I si al pujar a la serra
vui me deien rei hermós,
quan tornaré a visitar-vos
me diran Conqueridor!

.....

És a més un document que prova que Verdaguer havia pujat a Sant Geroni i possiblement que veié Mallorca i el Pirineu fins al Canigó, a un costat, i els confins de València a l'altre.

En el poema «L'heura», dedicat «als excursionistes» hi posà en bona part aquestes intencions, envoltades sens dubte d'un clar romanticisme, la natura i l'obra de l'home, els monuments, les tradicions i el desig de conservar-ho, de què no es perdin les fites del passat.

Per què a les fulles d'heura esmaragdines
Déu la figura los ha dat del cor?
Perquè, amigues fidels de les ruïnes,

Sant Martí de Canigó i el seu entorn, vist des dels orris de Cirerola. A segon terme, la serra i torre de Goà. Al fons, el puig de Tres Esteles. Dibuix de Verdaguer, 1882.
Carnet d'excursions (Biblioteca de Catalunya).

Sant Martí de Canigó. Vista general del monestir, presa des de la «passejada» de Sant Benet (fotografia F. Rogent).

los donen l'abrigall del seu amor;
perquè servesquen d'aspra a les que cauen
a les que es tenen dretes de mantell,
de sudari florit a les que jauen
cansades de parlar-nos del temps vell;

.....

De Catalunya l'arbre viu encara;
si és vell, grat sia a Déu, no és moridor;
lo fruit daura sa cima com suara,
i està com sempre sa brancada en flor.

.....

Que fulles cauen de la pàtria història!
del front de Catalunya, que brillants!
que raigs de llum del carro de sa glòria,
astre d'amor de tots los catalans!
Ja un alt castell, ja un monestir s'ensorra;
ja es perd, com una joia, una costum;
ja un santuari divinal s'esborra
amb lo vas d'or perdent-se lo perfum,

Endreça

Excursionistes, que pel pla i la serra
en lo camp de la pàtria espigolau,
ajudau-li a collir lo que és a terra,
ajudau-li a servir lo que li cau.
Puix vostre cor en son passat s'abeura,
aconhortau-la de tant bé perdut;
per ella sou vosaltres un brot d'heura
que s'enfila amorós a son escut.

Allí on però la flama que el feia vibrar és més explícita és en el poema *Canigó*, on podem trobar-hi el testimoni directe de l'excursionista que ha recorregut valls i cims, pobles i monuments i on la història revifa i es fa present. En el Cant IV dedicat al Pirineu, descriu el viatge de Flor de neu i Gentil pels aires resseguint contrades diverses amb una realitat corrent.

Des del palau albastri davallen
del Pla Guillem a les collades Verdes
i de Rojà les àrides esquerdes,
que el granat enriqueix, fugen volant.
Deixen, anella del Pirene altívol,
l'aturonada Costabona enrera,
que solda el Canigó a la cordillera
com a cadena aurífrica un brillant.

Com jardinera, la vall d'Eine els mostra,
al veure'ls serregar per la muntanya,
la faldada de flors que a la Cerdanya
aboca al naixer cada jorn d'abril;
i amb mots d'amor distretes ses orelles,
indignes són d'oïr vostra cantúria,
oh serafins! Que en aquella hora, en Núria
bastíeu per la Verge un camaril.

Per els que hem seguit aquestes valls i cims, sembla mentida que amb ben pocs mots s'expliquin amb descripció admirable, que t'hi acosta i t'ho fa seguir com si ho veiessis a cada pas.

¿Per què t'amagues Camprodon fresquivol,

.....

no vols que senten tes suaus olors?

Ribes i tu, pastora del Pirene,

Que en lo Fresser véns a mirar ta cara,

.....

De puig en puig pel Coll de Finestrelles
s'enfilen de Puigmal a l'alta cima

.....

Olot i Vic, Empúries i Girona,
i allà en lo cor de l'espanyola Marca
lo Montserrat, de quatre pals com barca
que d'Orient la Perla ens ve a portar.

Un gran arbre ajagut és lo Pirene
que mira ses brancades poderoses
esbadiar-se de València a Roses,

.....

Per la muntanya d'on lo Segre brolla
van a Toses florit i al Pla d'Anyella,
on troba flors la petonera abella,
regalèssia balsàmica l'anyell;

.....

l'Alp gegantí, que una pineda faixa
com cap de monjo un cercle de cabell.

Lo Clot de Moixeró verdós i ombrívol
de sos avets i pins entre les branques

.....

de l'estèril Cadí per lo crestall,
on l'estràmpol isard per refrigeri
troba sols, amb lo líquen de l'altura,
les perles de l'aurora i l'aigua pura
de la font regalada del Cristall.

És del Cadí la serralada enorme
ciclòpic mur en forma de muntanya,
que serva el terraplè de la Cerdanya
per on lo Segre va enfondint son llit.

.....

Noufonts, Carlit i Canigó i Maranges

Són ses quatre ciclòpiques torrelles

.....

Lo vell Puigmal d'espallta rabassuda
es l'ara d'aqueixa fortiva fortaleza

.....

Prop d'on Cadí amb lo Cadinell encaixa
s'alça el doble turó de Pedraforca;
és del castell l'inderrocable forca,
feta, si cal, a mida d'un gegant.

Atravessant lo Sícoris aurífer,
la carrossa es desvia vers Salòria;
la Seu d'Urgell, com pàgina de glòria,
llueix enmig d'un pla sedós i verd;

.....

de Sant Joan de l'Erm los ermitans.
De cim a cim va de Rubió a Pentina,
i, sota Bresca en Collegats, li ensenya
la rica Argenteria que en la penya
parà algun geni amb enciseres mans.

Volant als cingles de Monsèn, li ensenya
les cascades bellíssimes de Gerri,
i en Cabdella, en Espot i Biciberri
constellacions d'estanys d'atzur i verd:
les tres valls de Pallars, que la calitja

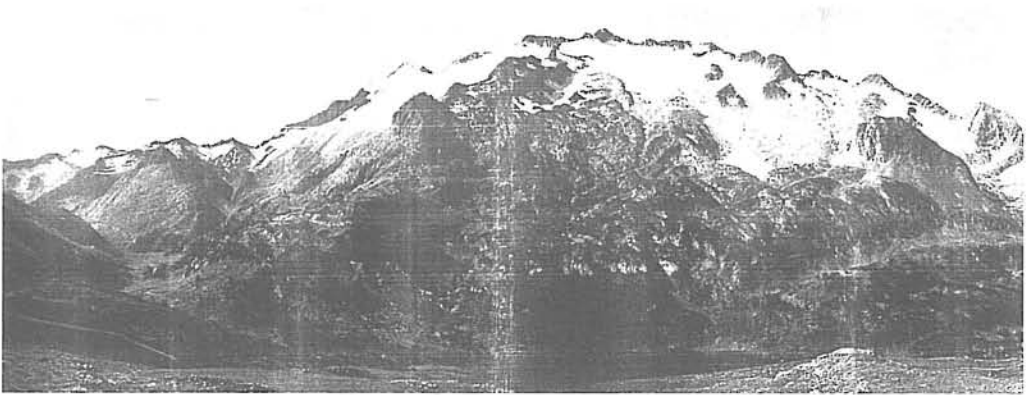
.....

a les tres branques del Noguera ha obert

Li fa veure Bohí, eixa flor que es bada

.....

la Roca dels dos Homes Encantats;
i, dant més brida a les esquerpes daines,
al cim de Neto maleït s'enfila,
com qui, vistos los baixos de la vila
vol veure-la millor des dels terrats.

El gran massís de les montanyes maleïdes (Maladeta). Panorama des del cap del port de Benasque. Fotografia de Juli Soler i Santaló, promotor de la construcció del refugi de la Renclusa. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, maig-juliol de 1913.

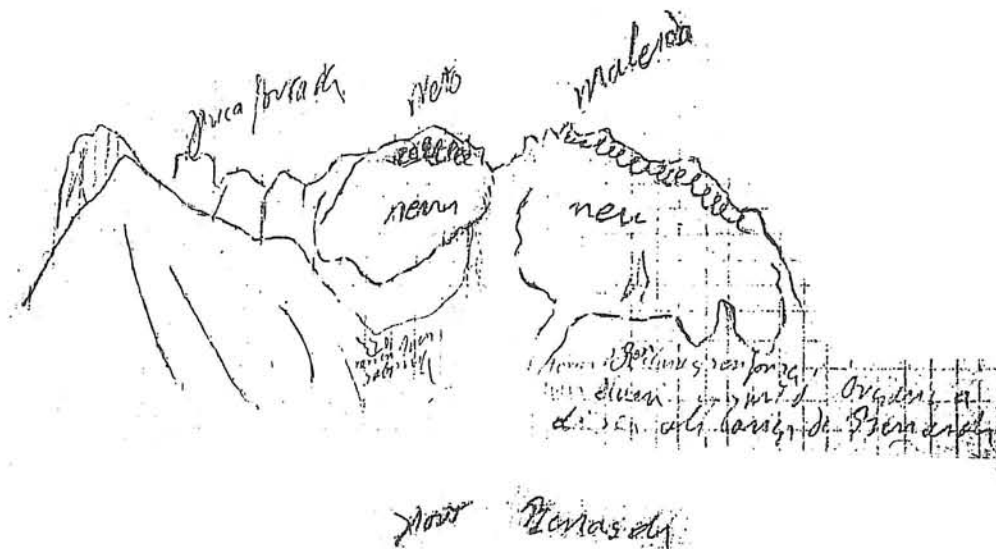
No és possible descriure altrement si no s'ha trepitjat La Maleïda (Maladeta).

Veu's-e-la aquí: mirau sa gegantina altura:
se queden Vignemale i Ossau a sa cintura,
Puig d'Alba i la Forcada li arriben a genoll;
al peu d'aqueix olímpic avet de la muntanya,
són salzes les Alberes, Carlit és una canya,
lo Canigó un reboll.

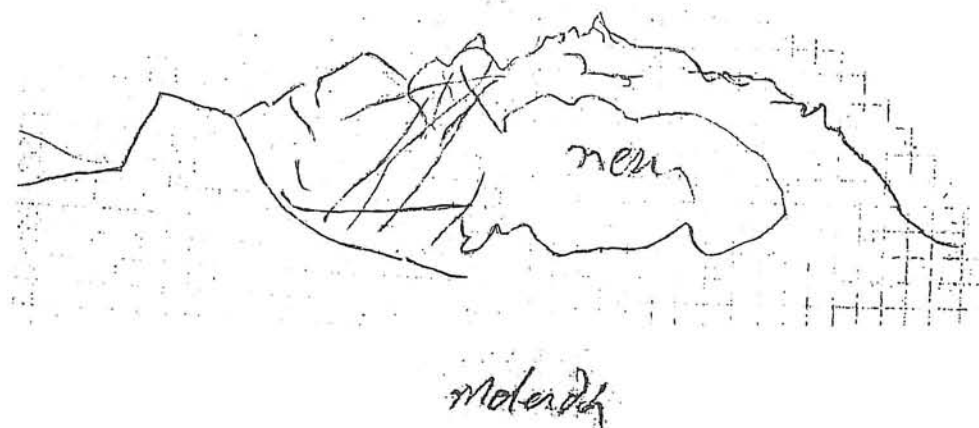
Dels rius Garona i Éssera sa gran gelera és mare,
Aran, Lis i Venasca podrien dir-li pare,
Montblanc i Dhawalgiri li poden dir germà:
a continents més amples d'ossada serviria,
a l'àngel, per tornar-se'n al cel, de graderia,
de trono a Jehovà.

Los catalans que hi munten estimen més llur terra,
veient totes les serres vassalles de llur serra,
veient totes les testes als peus de llur tità;
los estrangers que obiren de lluny eixa muntanya,
–Aquell gegant, exclamen, –és un gegant d'Espanya,
d'Espanya i català.

Veu l'Ebre i lo Garona, Mediterrà i Atlàntic,
com eternal espectre sentint llur plor o càntic,
los pobles veu que arriben, los pobles que se'n van;
del Cid veu lo teatre darrera el blanc Moncayo,
i encà dels puigs d'Astúries, alt trono de Pelayo;
la fossa de Roland.

El massís de la Maladeta (popularment, Maleïda), amb indicació de les galeres, el pic d'Aneto i la Forcanada (pica Forcada), des del port de Benasc. Dibuix de Verdaguer, 1883. Carnet d'excursions (Biblioteca de Catalunya).

Maleïda, o massís de la Maladeta, des del camí del port de la Picada. Dibuix de Verdaguer, 1883. Carnet d'excursions (Biblioteca de Catalunya). Damunt lo glaç negregen granítics arestes,/ com d'ones formidables esgarrifoses crestes,/ illots de roca dreta sortint de mars de gel;/ emmarletades torres d'una ciutat penjada,/ com son Pont de Mahoma damunt la nuvolada,/ enmig de terra i cel.

El poema segueix amb el viatge on Flor de Neu i Gentil admiren el paisatge a vol d'ocell. Verdaguer no únicament caminava sinó que observava i anotava en el carnet de notes les siluetes de les carenes i dels cims, amb els noms dels accidents geogràfics, precisant del que possiblement l'informarien els pastors. Així sabem que un 25 d'agost del 1883 assolia la Pica d'Estats, tal com abans resseguia les Maleïdes.

Vessant-se'l d'un a l'altre amb dolç murmuri

los tres llacs de Tristany són més hermosos;
Puig d'Alba i Fontargent més blanquinosos
amb llur brial de neu que mai se fon.
Les valls d'Ordino i d'Incles són més plenes
d'harmonies, de somnis i misteri
als raigs que hi deixa ploure l'hemisferi,
a la serena de qui cova el món.

A Ordino han aixecat un monument a Mossèn Cinto. I és que hi perdura el record de què un bon dia el veieren baixar, muntanya avall, amb la sotana de capellà, una maleta i un paraigües. Provenia de la veïna Vall Ferrera i allí es quedà un parell de dies escoltant el que aquella bona gent li contava, anotant-ho al seu carnet de notes.

Contornejant la Coma d'Or herbosa
segueixen la riera de Font Viva,
per una branca de sa verda riba
escalant la muntanya de Carlit.
Quaranta estanys blavosos lo coronen,
quaranta estanys de virginal puresa;
en quiscun d'ells amb tota llur bellesa
se miren tots los astres de la nit.

Com àliga real que el vol abaixa
declina el carro d'or a la Bullosa,
el prat esmeragdí rúbrica hermosa,
xifra d'argent brodada en verd domàs;
i d'aquell riu la cinta angulejanta
al peu del Canigó les daines guia.
—I el viatge acaba—.

El Cant V descriu la reacció de Tallaferro per aturar els sarraïns i com recull als homes de la terra. La descripció és viva, sembla que el segueixes i que veus la gent de fa mil anys:

Lo comte Tallaferro
volant per les altures
Tan bon punt ahir vespre
seguien-lo els fallaires
són fills d'eixes garrotxes
germans de les alzines
Per la Porta Forana
se'n puja a Marialles
tot faldejant la serra
s'atura a l'ermitage

va com lo vent
del Pirineu,
deixà l'aplec,
en reguitzell;
tots cepadencs,
i dels avets.
baixa a Castell,
i Collet Verd;
de Tretze Vents,
de Sant Guillem.

Fotografia des del cim de Salòria: Planells de la Regina, Os de Civís i coma de Setúria.
A segon terme, pic d'Enclar i Bony de Carrui, amb les valls i muntanyes d'Andorra
com a teló de fons.

L'explicació del camí que fa només podia fer-la algú que l'hagués fet i seguit.

Lo comte Tallaferro segueix lo Comalada, i vora les pedreres passa el Pont de la Verge,	pel camí dret que embranca amb Tec, de marbre verd, puja a Cabrens.
--	--

Del puig de Tallaferro un puig alça la testa que és repeu de la torre Cada nit los diables i avui amb ells pujaren	germà bessó, sota Salfort, de Madeloc. hi tenen cort moros i tot.
--	---

La descripció que fa Verdaguer del Rosselló en el cant VI amb la tornada de «Muntanyes Regalades», per boca de les gorges, d'indrets diversos, descriu re-cons i llegendes, història i fantasies.

Muntanyes regalades són les de Canigó, elles tot l'any floreixen, primavera i tardor.

La de Ribes explica:
 «Jo tinc una galeria
 que va per dintre dels monts
 des de la cova de Ribes
 fins al Forat de Santou.
 Per un cap veig Coma Armada
 i els espadats de Montgrony,
 per altre el iu que anguleja
 des de Caralps a Ripoll.
 Mon palau és dins un cingle
 que el Fresser parteix en dos».

I la de Banyoles:
 «Per debanar lo meu fil
 tinc belles debanadores,
 les muntanyes de Bagur,
 les de Bagur i Armen-Roda,
 les serres de Puigneulós,
 les del Mont i Rocacorba.
 La plana de l'Empordà
 mai ha dut millor corona,
 corona de raigs de llum
 trenats amb lliris i roses».

I la de Fontargent es serveix dels versos sobre els rius Noguera i Garona amb la tornada que es repeteix:

Noguera per Alós
 tot joguinós,

Garona per Aran
 tot rondinant.

.....

Com voluta que se'n torna
 en lo ver plafó que adorna,
 decantant-se cap a esquerra,
 se rebat des de la serra,
 de Beret fins a Tredós.

.....

De Burdeus i de Tolosa
 l'un abeura el gran verger,
 mentres l'altre du a Tortosa
 l'argent fos de Montvallier.
 Travessant més d'un gorg negre,
 fa el camí saltant alegre,
 fins que es casa amb lo riu Segre
 part damunt de Balaguer.

Al Cant VIII, La Fossa del Gegant és també una lliçó de coneixement del país i allí explica la dreçera que emprèn el Comte Guifré després d'estimbar a Gentil per avançar-se als sarrains

Lo comte és de Cerdanya,	los camins sap,
los camins de les cabres	i dels isards;
enfila una dreçera,	vers Carrançà,
com si giràs les aigües	per recular.
Tot seguit l'avantatge	los ha segat
i al creure'l ells darrera	los surt davant.

El combat entre Guifré i Gedhur retruny fins ben lluny.

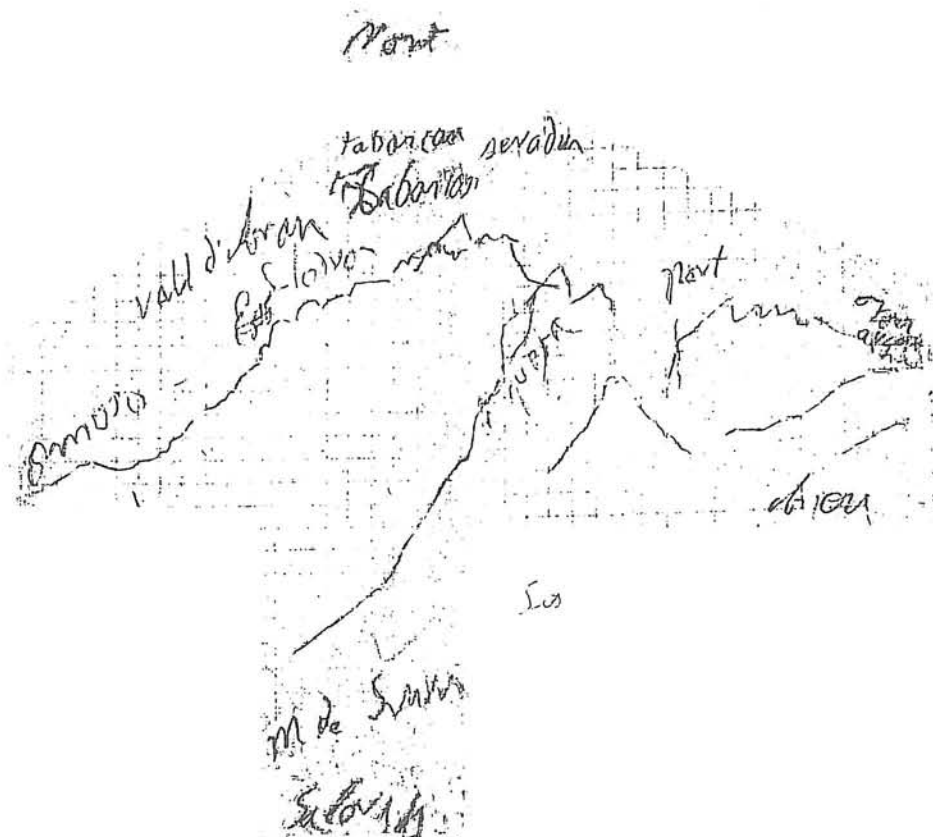

Cim de Salòria, panoràmica des de migdia. Al centre Os de Civís, amb els planells i la font de la Regina i coma de Setúria. A segon terme les valls d'Andorra: Ordino, Canillo i Soldeu. A la dreta, Bescaran, serra del Cadí i la Vansa.

Los pastors de Setcases	i Tragurà
que de lluny los escolten,	no saben pas
si es donen colps de sabre	o colps de malls.
D'ença que el moro hi queia,	fa nou-cents anys,
bé hi deixaren exèrcits	petjagolall,
d'hiverns amb ses nevades,	torrents i allaus,
i encara es diu la Fossa,	la del Gegant.

És de nou a Sant Martí on es retroben els dos guerrers Guifré i Tallaferro amb llur germà Oliba, en el moment tràgic en què Tallaferro veu el cadàver del seu fill que hi serà enterrat. Guifré penedit aixecarà el Monestir «empelt de l'arbre de Cuixà». Oliba queda a Ripoll:

—Mirau-la aquí— los diu; i la Portada
contemplen per son geni dibuixada,

Cim de Salòria, panoràmica nord, vers la vall de la Noguera de Tor i port de Cabús.
Dibuix de Verdaguer, 1882. Carnet d'excursions (Biblioteca de Catalunya).

la història de la santa religió,
en pedra escrita per la mà de Roma,
una cossa de bisbe n'és la ploma,
n'és lo paper un flanc de Canigó.

El poema fineix com tots sabem plantant la creu al cim del Canigó els monjos, els abats, els bisbes, els sants i el poble.

Una altre de les qualitats del Verdaguer excursionista era l'interès per la natura. N'era un gran observador, no únicament de les muntanyes, dels arbres i les flors, sinó també dels ocells i de les dites populars que anà recollint i sobre les que escriuria «¿Què diuen los aucells?».

Val la pena de fer-ne alguns comentaris tot llegint i escoltant l'extraordinari do d'observar del que recollí i ens ha deixat.

«¿Què diuen los aucells? Anau-los-ho a demanar a ells mateixos, si us volen respondre..., los pagesos i pastors, que els senten sovint..., han provat, fa

Fotografia des del cim de Salòria: Bassiets i Torre i port de Cabús. Al fons, Pica d'Estats i Coma Pedrosa.

centuries, d'interpretar alguns de llurs cants..., en dites, adagis i versos estranys, com los que aneu a sentir»:

I. «Què diu la piadosa i matinera *Aureneta*

Lleva't, lleva't de matí.

A l'Empordà, l'*Aureneta* dóna el mateix bon consell; mes, per avergonyir al dorment, li conta lo que ella ha fet, com glosa de son tema:

M'he llevat,
m'he rentat,
he esmorzat,
He anat a Montserrat,
I tu encara ets al llit?
Lleva't de matí, de matí.»

II. «Lo Calandrió que és un parent de la *Calandria*, encara que més petit que ella, desvetlla a punta de dia, com no ho faria el despertador més fi, als llauradors de l'horta de Lleida, dient-los amb veu clara:

Ajunyir, a junyir.

Doncs, un altre aucell s'atreveix a contradir-ho dient al dormilec emperesit:

Gira't i tomba't, gira't i jeu.

¿Sabeu quin és aquest aucell que fa l'ofici de Diable? Doncs és la *Merla*. No endebades nostre poble de muntanya, quan no vol anomenar lo dimoni, que Déu nos lo tinga lluny, li diu l'àngel merlenc, tal vegada perquè, disfressat de son negre plomatge i lletja figura, s'atreví a temptar lo patriarca San Benet.

Altres atribueixen al *Pardal*, que verament és xerraire de mena, lo susdit mal consell:

Xerric-xarreig,
Gira't tomba't, gira't i jeu.

D'acord amb la *Merla* i el *Teuladí*, deu estar una mena de *Mussol* que nit enllà, amb veu melancòlica i trista diu:

Xuca't.»

III. «Lo *Rapinyell*, que altres anomenem *Pica-soques*, al veure enfilem per l'arbre que neteja d'insectes lo vailet que va per robar-li el niu, li crida, com desafiament-lo a pujar-hi:

¡Arrapa, pitit!
¡Arrapa, pitit!»

IV. «De la *Mallerenga* els nois entramaliats i saltadors volen que diga:

¡Salta, Pere! ¡Salta, Pere!

Los llauradors del Vallès:

Mitja pera, mitja pera.

Els pobres fangadors de la Plana de Vic:

Pitja, Pere; pitja, Pere.
¡Ja t'hi tinc, ja t'hi tinc!

I també recorda el compliment Pasqual a la Garrotxa i Empordà.

¿Quan compliu?
¿Quan compliu?

I es fa present a les terres baixes de Catalunya, dient cent de vegades:

¿Quan compliu?
¿Quan compliu?
Per Pasqüetes,
per pasqüetes
fem lo niu.

Fig. 1. Fotografia de Sant Martí de Canigó, des del camí dels orris de Cirerola.
Al fons, la serra de Goà.

Fig. 2. Fotografia des del cim de Salòria: Bassiets i Torre i port de Cabús. Al fons, Pica d'Estats i Coma Pedrosa.

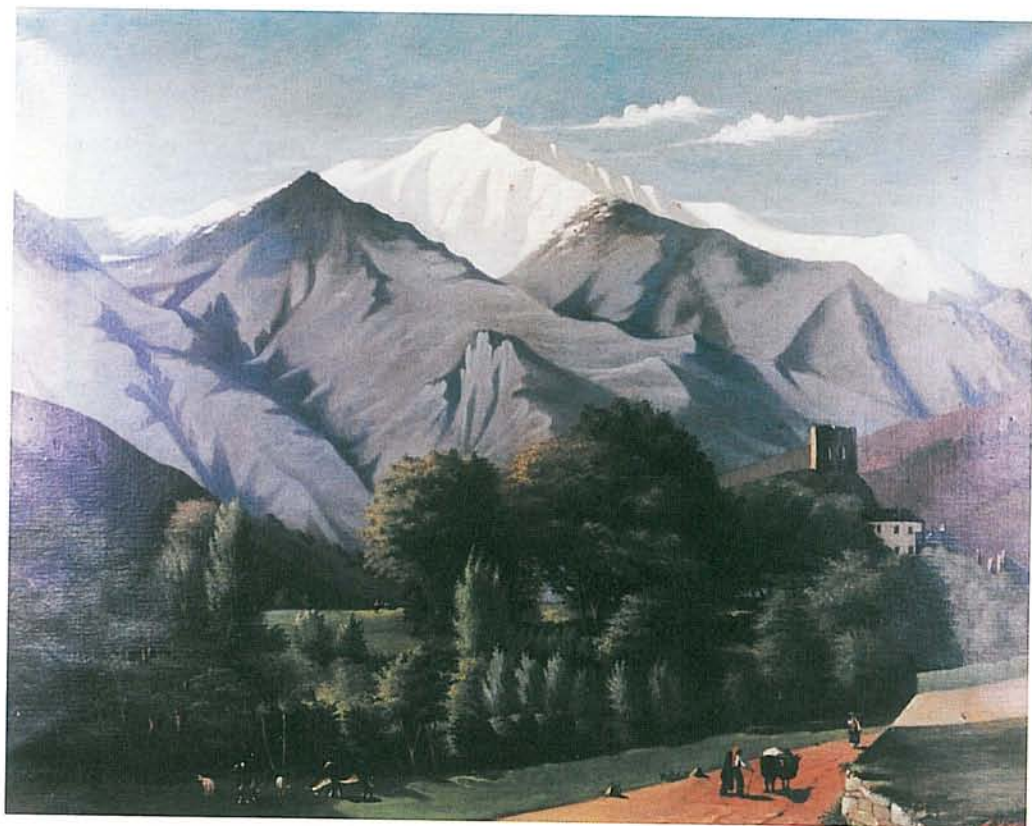

Fig. 4. Fermí Vicens, *El Canigó vist des de Sant Miquel de Cuixà i de la carretera de Codalet* (1880).

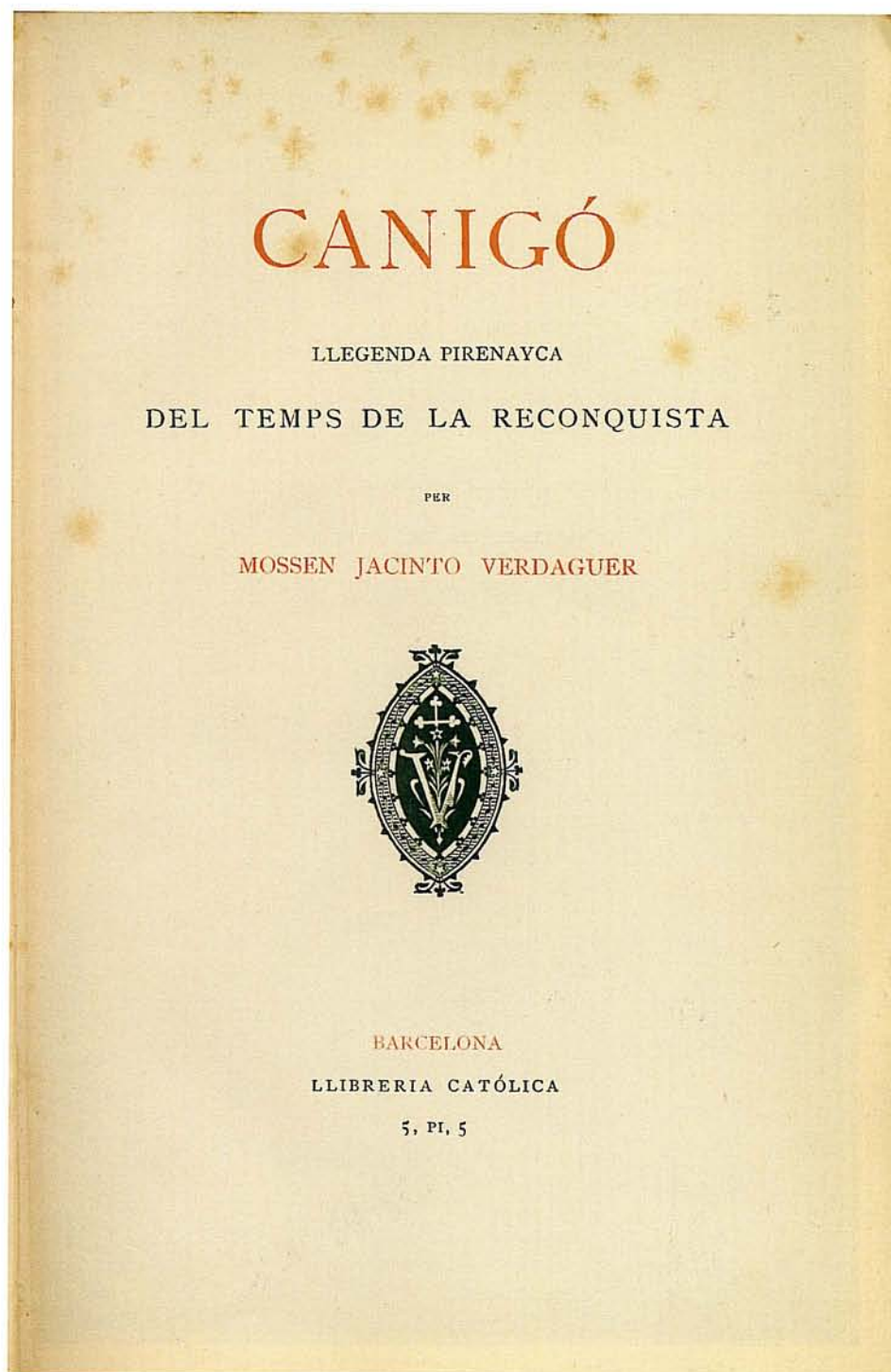

Fig. 6. Portada de la primera edició de *Canigó* (segona tirada), amb data de 1886.

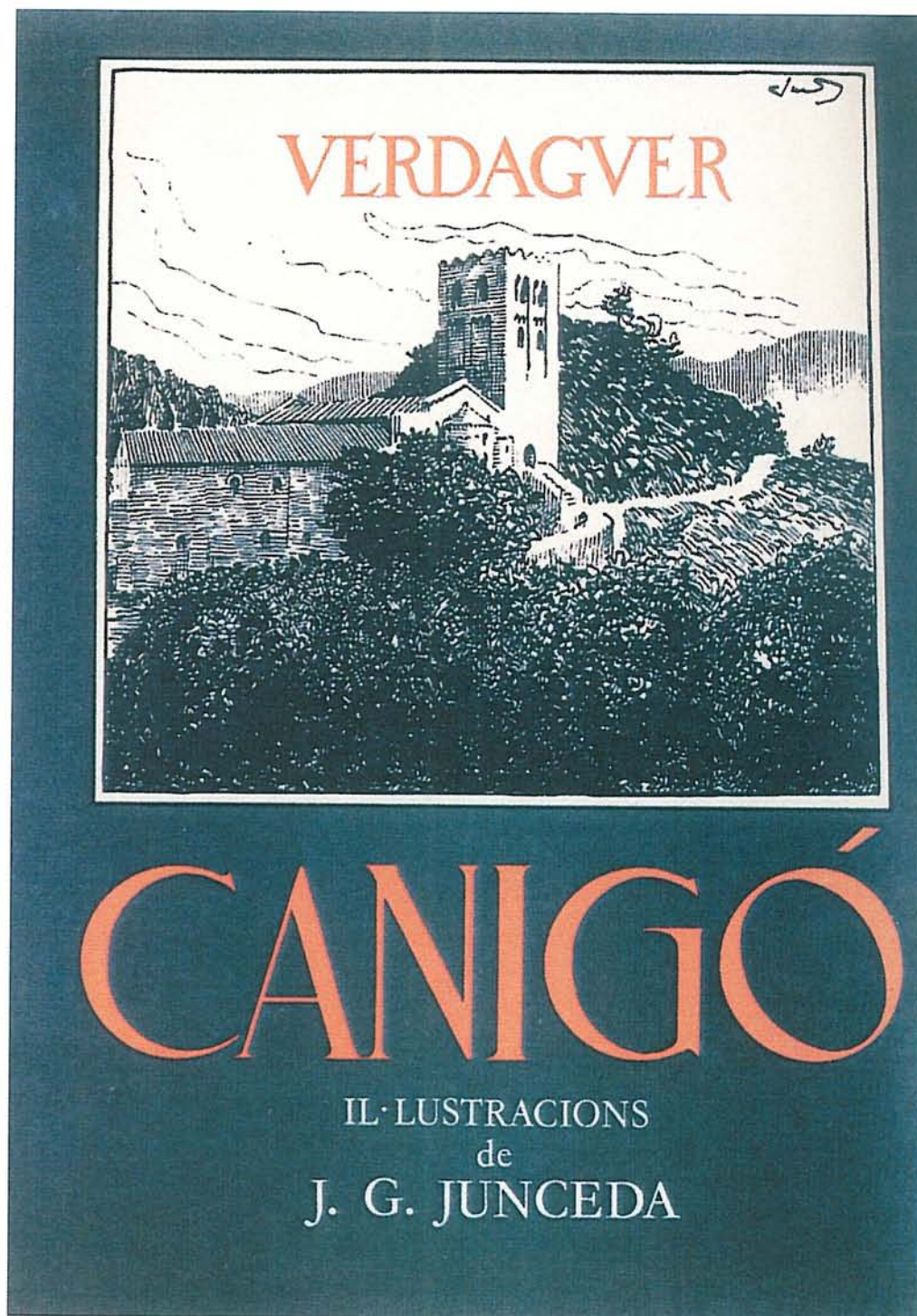

Fig.8. Coberta de l'edició de *Canigó* d'Editorial AUSA, de 1985, amb il·lustracions de J.G. Junceda.

Hi han altres interpretacions:

¡Tot per mi, tot per mi!; o bé: ¡Tot ho tinc, tot ho tinc!

A Vilassar de Mar diu:

¡Tot istiu, tot istiu!

És tan llaminera de blat de moro tendre que el desenterra just acabat d'arribar al solcs i s'el cruspeix dient en to mofeta al sembrador:

¿Qué fas panís?»

V. «Amb el cucut i la mallerenga els pagesos també canten:

Lo Cucut no fa més que un ou,
i la Mallerenga,
que té tanta llenga,
ne fa més de nou.

I com que és petiteta canta

Vós tan alt i gros,
feu sinó un ou,
i jo tan petiteta,
ne faig vuit o nou.

Quan vol ploure, lo Cucut vola llestament d'un arbre a l'altre, i amb la pressa que diu sa canço no la modula i sembla que diga Cutucutasse. Los pagesos diuen: "Lo cucut s'encucuta: tindrem aigua". En alguns pobles de Lleida, l'anomenen lo No puc, i quan se queixa volant d'una banda a l'altra, com si portés un gran pes, li diuen: "¿No pots? Deixa'l".

VI. «La *Guatlla* a Les Guillerries diu:

Blat florit, blat florit.

I a la Plana de Vic:

Blat segat, blat segat.

Al Camp de Tarragona:

Sep per vuit, set per vuit.

De vegades, recordant tal volta que set per vuit són cinquanta-sis, afegeix: Guarda-me'n.

Jo he conegut un calbo de molt bona jeia, que s'enfadava, o feia l'enfadat, al sentir lo cant de la Guatlla, creient que li deia:

Cap pelat, cap pelat!

En canvi, a Berga, a on, per ser comarca pobra, se menja molt blat pelat, la Guatl·la los ho recorda, i està cantant a trenca nou de coll tot lo sant dia:

Blat pelat, blat pelat.

Un altre de no sé a on, que tenia tretzes amb algú, s'afigurava i creia que la Guatl·la li aconsellava que pledegés dient-li:

Pit i plet, pit i plet».

VII. «A l'Oriol a Lleida diuen que el seu cant és signe de bon temps. De les figues-flors que li agraden canta dient:

Figes-flors,
Figes-flors, secaines.

I menja cireres i tot satisfet de golafreria va dient:

Són madures les cireres.
Són madures les cireres.

A Girona li diuen menja-figues. "Quant està alegre redobla com un quan xiula, i quan li prenen los petits diu: gaig, gaig, i renega"».

VIII. Del *Gaig* s'explica que "aferrissat sobre un olm pellucant uns raïms que hi negreaven, que no s'adonava del caçador que li apuntava l'escopeta i deia:

Mal any quer són bons!
Mal any que són bons!

Lo Gaig que és amic seu, li deia des d'un roure:

Mira a baix, mira a baix.

Ell, que no ho sentia, seguia pellucant i dient:

Mal any que són bons!

Lo caçador tirà, i veient, caure mort l'Oriol, lo Gaig fui a corre-cuita, movent les ales i dient esglaiat:

Mal any! Mal any! Mal any!"».

IX. A l'Horta de Lleida

XI. Dels *Coloms* tots estofats diuen:

Jo só més guapo que tu!
Jo só més guapo que tu!

I del *Gall*:

Jo sóc de Vic. Jo sóc de Vic».

XIII. «La Lloca diu "amb veu grossa i esquerdada:

Coc, coc,
durarà poc,
durarà poc".

I al Rosselló diuen que "la Gallina un cop fet un ou, se queixa al Gall, dient-li a grans crits:

Vaig descalça! Vaig descalça! Vaig descalça!".

I el "Gall, al sentir ses queixes, li respon, no sé si per riure o de debó, també a grans crits:

Posa't es.....clops!"».

XVI. «Lo "Tudó, tot pellucant los negres grans de rosari de l'heura, i en dies de més necessitat picant les aglans dels roures, canta, arrossengant l'última síl·laba, eixa cançó, que alguns senyors empobrits poden pendre per seva:

Quan tenia blaaat
No tenia saaac:
Ara que tinc saaac,
Ara no tinc blaaat"».

Quina senzilla i viva manera de transmetre el que altrament potser avui s'hauria perdut!

* * *

Com a animador de la restauració dels monuments històrics i del patrimoni arquitectònic sobresurt la crida que en l'obra «Els dos Campanars» feia entristit per l'abandó on havien arribat aquells grans cenobis, que foren testimonis i actors del naixement de Catalunya a la que afaçonaren amb el gran do de la fe cristiana.

Doncs ¿què us heu fet, superbes abadies,
Mercèvol, Serrabona i Sant Miquel,
i tu, decrepit Sant Martí, que omplies
aqueixes valls de salms i melodies
la terra d'àngels i de sants lo cel?

Posa't aquest poema com a epíleg del *Canigó* és el clam que portaria a la restauració del vell cenobi de Sant Martí. És cert que havia estat escrit amb anterioritat però presentat com a epíleg de la gran obra aconseguí que se'n fes

ressò el bisbe de Perpinyà Monsenyor Carselade i que Sant Martí es reedifiqués a la darrerria del segle XIX.

És clar que això no impediria que Sant Miquel de Cuixà sofrís l'exportació de la meitat del seu claustre als Estats Units, on es muntà de nou i és el principal exponent del Museu Medieval anomenat «The Cloisters» a Nova York on a més hi ha bona part dels monuments funeraris dels Comtes d'Urgell procedents de Bellpuig de les Avellanes. Cal però comentar que aquesta diguem-ne expoliació ha portat com a contrapartida donar a conèixer en part l'art català al món, malgrat que com en altres aspectes de les belles arts ha suposat el desmembrament de retaules i d'elements escultòrics i d'arquitectura que bé cal lamentar.

És important remarcar que Catalunya sofrí, a partir sobretot de la guerra de successió, un seguit de destruccions, fruit dels setges soferts per diverses poblacions i també de la repressió que contra els signes d'autogovern o per sometre als que se li havien oposat practicà Felip V.

La Seu Vella de Llieda, la destrucció d'una part del barri de Ribera barceloní, per a construir la Ciutadella, com els convents de Santa Clara i de Sant Agustí Vell, etc., l'incendi de viles que havien oposat una resistència, o la transformació del Saló de Paraments del Palau Reial Major de Barcelona en la Capella de les Clarises, etc.

És clar que abans també Lluís XIV havia fet el mateix al Conflent i al Rosselló i en les vàries ocupacions militars que a finals del segle XVII sofrí Catalunya.

A la relativa pau de què gaudien els catalans, sotmesos amb el decret de Nova Planta, fou possible una certa recuperació que es traduí en construccions i ampliacions d'edificis civils i parroquials, fins a la guerra del francès.

A la destrucció i expoli del Santuari i Monestir de Montserrat com també de Ripoll i altres indrets entre 1808-1812, s'afegiria el desastre de la crema de convents del 1835 i la llei desamortitzadora de Mendizábal per deixar el panorama desolador d'unes reiterades destruccions que despertà el Romanticisme i amb la veu d'alguns intel·lectuals que clamaven per evitar tanta desgràcia.

Poblet i Ripoll, Sant Pere de Roda, quants convents barcelonins que desaparegueren per donar lloc a noves construccions i espais que en bona part eren necessaris per una ciutat que creixia demogràficament, però que ofegada per les muralles i la qualificació de plaça forta, havia de prendre solucions dràstiques i destructores: Sant Francesc i Santa Caterina en són la mostra, com la Casa Gralla, el Palau Reial Menor, etc.

Verdaguer fou un dels homes que més s'esforçà i possiblement més féu per aconseguir moure a autoritats i poble a sentir l'estima pels monuments i per promoure el seu salvament de l'enderroc, i despertar els sentiments que sols amb el clam del poeta podien remoure el cor i el cap de la burgesia i de les autoritats civils i eclesiàstiques.

La millora de l'economia gràcies al comerç amb Amèrica, al costat de la industrialització féu que en part es salvessin alguns del edificis que s'havien ad-

quirit per a instal·lar-hi des d'una destilleria, com en el convent de Sant Francesc de Montblanc. També contribuïrien a què se salvessin algunes construccions importants l'ocupació d'alguns edificis eclesiàstics per fer-ne casernes, com el convent de Sant Domènec de Girona, o la Seu Vella de Lleida i Sant Agustí Vell barceloní.

Mossèn Cinto sovint a la seva obra es lamentà de tot això. Fa comparança dels monuments que es construïren segles enrera quan Catalunya tenia un protagonisme polític, que personificà amb el Rei Jaume I. Es lamenta de les destruccions, però llença un crit d'esperança i de fe en l'esdevenidor que pot resumir-se en els darrers versos de «L'Oda a Barcelona» o en «Els dos campanars»:

Lo que un segle bastí l'altre ho aterra,
més resta sempre el monument de Déu;
i la tempesta, el torb, l'odi i la guerra
al Canigó no el tiraran a terra,
no esbrancaran l'altivol Piríneu.

Verdaguer havia viscut d'aprop les Guerres Carlines quant tot just iniciava el seu apostolat sacerdotal, a Vinyoles d'Orís, com a vicari del germà capellà del carlí Galzeran, que en morí penjà la sotana i agafà el trabuc.

Allí Mossèn Cinto plantaria el llorer amb el que anys més tard seria coronat poeta nacional de Catalunya pel bisbe de Vic Josep Morgades, el restaurador de Ripoll.

Havia doncs viscut d'aprop la por, com també la tragèdia de la guerra, l'odi i la destrucció i per això clamava amb l'única eina que tenia a la mà: la poesia, acompanyada d'una prosa viva amb la qual s'expressava.

En el recull de les seves excursions i viatges en veiem un exemple en la notable descripció que Verdaguer fa del que restava del Monestir de Sous «de l'espaiós i devotíssim temple de tres naus ne resten solament unes quantes canes de les parets laterals que van caient i desfent-se al pas dels anys, i sis columnes de pedra que formarien part de l'altar major davant los trossos del senzill absis semicircular... Del petit claustre, paral·lel a l'església, ne queda el corredor, que li fa costat, de feixuga volta d'acarreu, de mig punt, que descansa sobre parets en forma de robustes pilastres quadrades, dividides per baixes arcades... Queden de peus encara tres petites i airoses columnes de gros capitell, format de nou fulles, senzilla i rutinàriament treballades. Les parets dels arcs i de la caixa que resta de l'edifici, es drete encara, són de pedra picada i estan guarnides de ridortes, romegueres, camamilles grogues i campanates blaves totes florides... Encara que humils aconhorten aquelles despulles del passat de la indiferència i crudel ingratitud del temps present», que després s'allarga amb la descripció del Santuari de la Mare de Déu del Mont. Allí escriuria bona part del poema *Canigó* enamorat de l'espectacle que d'allí s'obira, del mar al Puigmal fins al Montseny.

Verdaguer viatjà molt d'Amèrica a Terra Santa i són de bon llegir les descripcions que feia tant d'indrets de Catalunya, com ara Castellbó, Rubió, Saloia, la Vall de Cardós, Esterri, Alós, Montgarri i el seu aplec, etc. Roma, Andalusia, el Nord d'Àfrica –de Tanger a Alger i Constantina– i més enllà el Centre i Nord d'Europa, de Ginebra a la Selva Negra i Rin avall, i de Berlín fins a Rússia, a Sant Petersburg per retornar per Bruselles vers París cap a Barcelona. No és estrany que des de Ginebra evoqués la Catalunya estimada «Com me persegueix l'hermosa imatge per tot arreu..., i ma fa enyorar..., oh Montserrat, Montsec, Montseny i Canigó!»

En el recull *Pàtria* el clam de Verdaguer a favor dels monuments hi és ben sovint present.

A «La Palmera de Junqueres» es queixa de Barcelona que havia enterrat tants monuments; és una forta denúncia que fa estremir:

¿On és lo campanar de Santa Caterina,
que com lo dit d'un àngel t'assenyalava el cel?
que has fet d'aquells retaules i volta gegantina?
n'has fet un born per vendre, i has fet una sentina
del místic Sant Miquel.

L'artístic Dormitori de Sant Francesc cremares,
de gòtics claustres, places i magatzems ne fas;
lo fill veu fer teatre del temple de sos pares;
avui llences les monges, arreu com ahir els frares;
demà a qui llençaràs?

.....
per fer-ne pisos compres los rocs de ses capelles.
i arrenques del romànic Sant Pere de les Puelles

.....
Enllà les Magdalenes, enllà les Caputxines,
de tu llences tes roses i et quedes les espines;

.....
Com palma tu floreixes superba Barcelona,

.....
caiguda de tres branques l'esplènida corona,
t'assecaràs com jo.

Penso que Verdaguer ajudà a la represa i l'estima per la història a deixondir els adormits i als que sense cap respecte enterraven l'obra dels avantpassats. També lloant als que en el món de l'art s'esforçaven a aixecar l'esperit.

Per Barcelona Balmes deixà del Ter les ribes
com àliga novella quan aixecava el vol;
en ella trau del marbre Campeny imatges vives,
i pasta en sa paleta Fortuny la llum del sol.

És una referència més a la nostra institució, la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, lligada al comerç i a la indústria, ja en els seus inicis, que canta a L'«Oda a Barcelona».

Ni el geni, aqueixa estrella que et guia, ni eixes ales,
la indústria i l'art, penyores d'un bell esdevenir,

.....

Lo teu present esplènid és de nous temps aurora;
tot somniant fulleja lo llibre del passat;
treballa, pensa, lluita; més creu, espera i ora.
Qui enfonsa o alça els pobles és Déu que els ha creat!

És bo de rememorar aquests versos precisament aquí en aquesta Casa de la Llotja on també es celebraven els Jocs Florals i on el mateix Gaudí, de qui també en celebrem l'any a ell dedicat, en féu un any l'agençament.

Verdaguer, ben segur que amb el seu verb inflammat ajudà a despertar l'estima als monuments, i a les pedres que amb els segles han afaïçonat les ciutats i els pobles, aportant amb el seu geni el progrés al món.